



Ірина Леонідівна СЕРДЕЧНА,
аспірант Хмельницького університету управління та права,
вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, 29000,
serdechnaia_irina@mail.ru

УДК 347.61/.64

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ ІНШИМИ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї ТА РОДИЧАМИ

Проведено аналіз та дослідження підстав виникнення, зміни та припинення особистих немайнових правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами. Вказано на те, що юридичні норми самі по собі не можуть утворювати, змінювати та припиняти правовідносини, для цього потрібні конкретні життєві обставини, якими є юридичні факти. Розкриття теми відбувається з використанням загальнотеоретичних класифікацій юридичних фактів. Найбільше значення для виникнення, зміни та припинення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами мають юридичні факти-події: народження, смерть, оголошення фізичної особи померлою, досягнення певного віку; юридичні факти-дії: державна реєстрація шлюбу (проживання однією сім'єю без шлюбу) між батьком (матір'ю) дитини та мачухою (вітчимом), взяття дитини на виховання, дії діда, баби, інших родичів, спрямовані на взяття дитини з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробили батьки, усиновлення дитини; юридичні факти-стани: споріднення, свояцтво.

Ключові слова: юридичні факти, правовідносини, інші члени сім'ї, родичі, події, дії, юридичні факти-стани.

Для сімейних правовідносин властиві особливі підстави виникнення, зміни та припинення, оскільки вони виникають з таких специфічних юридичних фактів як шлюб, народження, усиновлення, споріднення, свояцтво, що вказує на їх незмінність та стабільність. Незважаючи на те, що вчення про юридичні факти не залишилося поза увагою науковців-теоретиків та дослідників галузевих доктрин, воно потребує дослідження у сфері сімейного права, в тому числі у відносинах між іншими членами сім'ї та родичами. Детально зупинимось на дослідженні юридичних фактів, що є підставою виникнення, зміни та припинення особистих немайнових правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами, а саме: дідом, бабою та внуками, прадідом, прабабою та правнуками, братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком, особою, яка взяла у свою сім'ю дитину, та вихованцем.

Питанню юридичних фактів у юридичній науці приділено значну увагу. Підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин в першу чергу були предметом уваги представників теорії права, а саме: С. С. Алексєєва, С. М. Братуся, О. С. Йоффе, М. С. Малєїна, О. В. Малька, М. І. Матузова, Д. І. Мейєра, К. П. Побєдоносцева, О. П. Сергєєва, Є. О. Суханова, В. І. Синайського, Ю. К. Толстого, Р. О. Халфіної, Г. Ф. Шершеневича та інших. Поряд із загальнотеоретичними дослідженнями варто виокремити наукові праці вчених у сфері сімейного права: Я. Р. Веберса, Є. М. Ворожейкіна, В. А. Ватраса, В. І. Даніліна, І. В. Жилінкової, В. С. Ковальської,



Р. П. Мананкової, А. В. Маркосяна, С. А. Паластиної, А. І. Пергамент, В. О. Рясенцева, С. І. Реутова, Я. М. Шевченко та інші.

Метою статті є дослідження підстав виникнення, зміни та припинення особистих немайнових правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами, що дасть змогу не лише з'ясувати коло юридичних фактів, які виступають такими підставами, але й також провести їх правову характеристику.

Юридичні норми самі по собі не можуть утворювати, змінювати та припиняти правовідносини. Для цього потрібні конкретні обставини, якими є юридичні факти [1, с. 21]. У сімейному праві юридичні факти містять у собі основні риси, характерні юридичним фактам загалом [2, с. 72], їх визначають як реальні життєві обставини, які відповідно до чинного сімейного законодавства є підставами виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин [3, с. 28–29].

Для більш повного розкриття конкретних підстав виникнення, зміни та припинення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами звернемося до загальнотеоретичних класифікацій юридичних фактів. Переважно в науці виділяють два критерії класифікації юридичних фактів: за вольовою ознакою та за терміном дії. За вольовою ознакою юридичні факти поділяються на дії та події. Дії — це юридичні факти, які мають в основі волевиявлення учасників сімейних правовідносин [4, с. 38–39]. Події — це такі обставини, з якими закон пов'язує правові наслідки незалежно від характеру їх походження [5, с. 14]. За тривалістю юридичні факти поділяються на короткострокові та довгострокові (так звані стани). До першої групи можливо віднести народження, смерть. До другої — такі явища як споріднення, свояцтво та ін. [2, с. 75].

Факти пов'язані з життям особи, в одних випадках породжують права, у других — припиняють їх, у третіх є основою їх зміни [6, с. 70]. У сімейному праві в повній мірі мають місце і дії, і події, і стани, в тому числі як підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами. Серед юридичних фактів подій можна виділити народження, досягнення певного віку, смерть, оголошення фізичної особи померлою. Серед юридичних фактів дій — взяття дитини на виховання, усиновлення дитини, реєстрація шлюбу (проживання однією сім'єю без шлюбу) між батьком (матір'ю) дитини та мачухою (вітчимом), дії діда, баби, інших родичів, спрямовані на взяття дитини з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробили батьки. Юридичні факти-стани — свояцтво та споріднення. Проаналізуємо систему юридичних фактів, що зумовлюють виникнення, зміну та припинення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами.

I. Юридичні факти-події.

1) Народження є правоутворюючим юридичним фактом-подією, який має значення для всіх інститутів сімейного права, тому що у зв'язку з ним виникає сімейна правоздатність особи. Народження не може виступати правоприпинюючим та правовідновлюючим юридичним фактом [5, с. 114]. Саме з цього моменту виникають особисті сімейні права, у відносинах з родичами по висхідній та нисхідній лініях, здатність бути носієм майнових прав [6, с. 70]. Особа з моменту народження включається в існуючу систему правовідносин, яка перебуває у постійному русі й отримує відповідний статус, конкретні права в реальних правовідносинах [7, с. 285]. З цього моменту дід, баба, прадід, прабаба, брати, сестри отримують право на спілкування з дитиною, її виховання та захист. Встановлення моменту виникнення правоздатності необхідно для захисту суб'єктивних прав, що у зв'язку з нею виникають. Однак з моменту народження особа не може володіти усіма правами і тим більше обов'язками, оскільки їх виникнення супроводжується вчиненням відповідних дій їх носія [8, с. 105]. Так, народження дитини є однією із важливих підстав виникнення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами, а саме між дідом, бабою та внуками, прадідом, прабабою та правнуками, братами, сестрами. Однак для таких учасників сімейних правовідносин як мачуха (вітчим), падчерка (пасинок) та особа, яка взяла у свою сім'ю дитину та вихованця, юридичний факт народження дитини немає ніякого правового значення, оскільки він



не породжує ні виникнення, ні зміну, ні припинення взаємних прав та обов'язків між цими учасниками.

2) Смерть. Оголошення фізичної особи померлою. Правова категорія смерть має досить важливий вплив на права інших осіб. Так, у зв'язку зі смертю припиняються правовідносини, але смерть сама по собі не призводить до змін в юридичних відносинах, оскільки повинно бути підтвердження, що права певної особи припинились через смерть [9, с. 102]. Смерть в усіх випадках є підставою припинення правовідносин, учасником яких була померла особа [5, с. 114]. Оскільки смерть припиняє правоздатність осіб, вона є важливим юридичним фактом. Смерть припиняє участь особи в усіх правовідносинах, у яких він перебував до цього моменту. Вона тягне за собою припинення тих правовідносин, які пов'язані з особистістю. Факт смерті має бути зареєстрований у книзі реєстрації актів цивільного стану, однак правоздатність особи припиняється в момент смерті, незалежно від її реєстрації [8, с. 112].

Від поняття "смерть особи" потрібно відрізнити правову категорію оголошення фізичної особи померлою (ст. 48 ЦК України) [10]. У першому випадку мова йде про фактичну обставину, в другому — ми маємо справу з припущенням, тобто юридичною презумпцією. Смерть як фактична обставина має остаточний характер, а факт-презумпція про визнання особи померлою може бути спростованим [1, с. 145]. Тобто у випадку, якщо особа, оголошена померлою, з'являється або якщо одержано відомості про її місце перебування, відповідне рішення суду скасовується і правовідносини між іншими членами сім'ї та родичами поновлюються.

У випадку смерті іншого члена сім'ї, родича чи оголошення його померлим права та обов'язки між цією особою та його близькими припиняються. Однак для правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами є особливість, яка полягає у тому, що смерть виступає не виключно правоприміняючим юридичним фактом, але і у деяких випадках правовідновлюючим, наприклад, при смерті усиновлювача дитини, права та обов'язки між дитиною та її батьками, іншими родичами за походженням відновлюються (ч. 2 ст. 239) [11]. У теорії цивільного права Р. О. Стефанчуком запропоновано та обґрунтовано поняття, так званих, "посттанативних" особистих немайнових прав, тобто прав, які виникають внаслідок та в момент смерті фізичної особи в інших осіб, які конкретно визначені законом або встановлені померлим [12, с. 531]. Так, відповідно до норм сімейного законодавства баба, дід, брати, сестри після смерті одного з батьків дитини мають право подати до суду заяву про збереження між ними та дитиною, яку усиновлюють, правового зв'язку, якщо другий з батьків дитини вступив у повторний шлюб і його дружина (чоловік) у повторному шлюбі бажають усиновити дитину (ч. 2 ст. 232) [11].

3) Досягнення певного віку. Сімейна правоздатність виникає з моменту народження людини та закінчується її смертю, а з досягненням певного віку вона розширюється [13, с. 49]. Цей юридичний факт наповнює конкретним змістом встановлені нормою загальні та абстрактні права й обов'язки [7, с. 287]. Загалом, сімейне право пов'язує розвиток сімейної право- та дієздатності з досягненням десяти років (дитина отримує право давати згоду на усиновлення). Наступним етапом є досягнення особою чотирнадцятирічного віку (дитина має право самостійно звернутися до суду за захистом свого права або інтересу (ч. 1 ст. 18)) [11]. Шістнадцятирічний вік також має значення, оскільки відповідно до норм Сімейного кодексу України (далі СК України) дитині може бути надано право на державну реєстрацію шлюбу, якщо це відповідає її інтересам (ч. 2 ст. 23) [10]. З вісімнадцятирічного віку особа отримує повну сімейну правоздатність, з досягненням двадцяти одного року може реалізувати своє право на усиновлення дитини [11]. Для характеристики особистих немайнових правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами важливе значення має факт досягнення особою вісімнадцятирічного віку, тобто повноліття, коли вона втрачає свій правовий статус "дитини". Усі права передбачені гл. 21 СК України спрямовані на забезпечення належного виховання дитини, спілкування з нею та її захисту. З досягненням особою повноліття



ці права припиняються. Тобто у цьому випадку досягнення певного віку є правоприпиняючим юридичним фактом.

Варто вказати, що досягнення особою певного віку є також правоутворюючим фактом, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 264 СК України саме із досягненням повноліття брата, сестри, пасинки, падчерки, фактичні вихованці зобов'язані піклуватись про брата, сестру, вітчима, мачуху та тих осіб, з ким вони проживали однією сім'єю, до досягнення повноліття [11]. При цьому обов'язок щодо піклування про своїх бабу, діда, прабабу, прадіда покладається як на повнолітніх, так і неповнолітніх внуків та правнуків [11]. Зважаючи на те, що у площину права зазначені положення сімейного законодавства переводять усталені норми моралі, бо моральний обов'язок взаємного піклування поширюється на всіх без винятку членів сім'ї, родичів та близьких [4, с. 184]. Тобто з досягненням повноліття припиняються права інших членів сім'ї та родичів щодо спілкування, виховання та захисту, однак разом з тим, за особою зберігається обов'язок піклуватися про своїх родичів та інших членів сім'ї.

II. Юридичні факти-дії.

1) Взяття дитини на виховання. Статтею 261 СК України визначено права та обов'язки особи, яка взяла у свою сім'ю дитину, щодо її виховання [11]. Перш за все варто зазначити, що на, відміну від правовідносин між дитиною та батьками, які виникають на підставі юридичного факту-події (народження), правовідносини між особою, яка взяла у свою сім'ю дитину, та вихованцем виникають на підставі волевого акту — дії, яка полягає у факті прийняття особою у свою сім'ю дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Положення статті регулюють правовідносини між особливим суб'єктним складом: з однієї сторони, особою, яка взяла у свою сім'ю дитину, можуть бути родичі, сусіди, знайомі, —чинним законодавством не визначено коло цих осіб. А з іншої, — дитина-сирота (тобто дитина, у якої померли або загинули батьки, що підтверджується свідоцтвом про смерть кожного з них) або дитина, позбавлена батьківського піклування (тобто дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, що підтверджується рішенням суду, або яка відібрана у батьків без позбавлення батьківських прав, що підтверджується рішенням суду, або батьки якої визнані безвісно відсутніми, що підтверджується рішенням суду, або батьки якої визнані недієздатними, що підтверджується рішенням суду, та в інших випадках, визначених законом) [15]. Підставою виникнення цього правовідношення є виключно волевиявлення особи, яка бере дитину, при цьому будь-якого іншого оформлення цих правовідносин законодавець не вимагає. Особливістю цих правовідносин є те, що вони мають тимчасовий характер, доки не буде вирішено питання щодо подальшого влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. На відміну від усиновлення як інституту сімейного права, при якому припиняються будь-які правовідносини між дитиною, батьками та родичами за походженням (крім деяких винятків), при взятті дитини на виховання усі правовідносини з батьками зберігаються. Є. М. Ворожейкін вказує на те, що ці правовідносини виникають з моменту початку фактичного виховання та утримання і припиняються з досягненням вихованцем повноліття, у разі відмови вихователя від виконання покладених на нього прав та обов'язків чи відмови вихованця [2, с. 229]. Внаслідок недостатнього правового регулювання статусу учасників цих правовідносин втрачається його значення. Існує пропозиція встановити, що при виникненні відносин між особою, яка взяла дитину у свою сім'ю, та вихованцем у разі сплину шести місяців потрібно оформити правовідносини в органах опіки та піклування [2, с. 231].

Для більш детальної регламентації цього питання пропонуємо внести зміни та доповнення до СК України:

“Стаття 261. Права та обов'язки особи, яка взяла у свою сім'ю дитину

1. У разі спільного проживання особи та дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, особа, що взяла у свою сім'ю на виховання таку дитину,



зобов'язана протягом одного місяця повідомити органи опіки та піклування про це, з метою вжиття заходів щодо подальшого влаштування дитини.

2. Якщо особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту, дитину, позбавлену батьківського піклування, проживає з такою дитиною понад 6 місяців, то вона має переважне право на встановлення опіки, піклування щодо такої дитини чи використання інших, передбачених законом форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

3. Особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, має права та обов'язки щодо її виховання та захисту відповідно до положень статей 249 і 262 цього Кодексу”.

2) Державна реєстрація шлюбу (проживання однією сім'єю без шлюбу) між батьком (матір'ю) дитини та мачухою (вітчимом). Законодавцем не визначено правового статусу суб'єктів правовідносин між вітчимом (мачухою) і пасинком (падчеркою), незважаючи на те, що ці відносини є досить поширеними. Деякі науковці вказують на те, що суб'єктом досліджуваних правовідносин виступає особа, яка уклала шлюб з іншою особою, яка має неповнолітніх дітей та при цьому приймає на себе права щодо їх виховання [2, с. 234; 14]. Відповідно до положень СК України для того, щоб виникли правовідносини між мачухою (вітчимом) та падчеркою (пасинком), достатньо, щоб ці особи проживали однією сім'єю з матір'ю (батьком) дитини (ст. 260), тобто без обов'язку державної реєстрації шлюбу. І. В. Апопій зазначає, що підставою виникнення правовідносин між мачухою (вітчимом) та пасинком (падчеркою) є державна реєстрація шлюбу між батьком (матір'ю) дитини та мачухою (вітчимом). Автор вказує на те, що при спільному проживанні особи з батьком (матір'ю) дитини у фактичних шлюбних відносинах не створює в неї прав та обов'язків мачухи або вітчима. За умови спільного проживання з дитиною така особа набуває правового статусу “особи, в сім'ї якої виховується дитина”, з покладенням на неї відповідних прав та обов'язків [14]. Однак з цією думкою складно погодитись, оскільки до суб'єктного складу ст. 261 СК України відносять особу, яка взяла у свою сім'ю дитину та дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, а пасинком, падчеркою не завжди є така дитина. Ми вважаємо, що законодавчо необхідно розмежувати правовідносини, які виникають між мачухою (вітчимом) та батьком (матір'ю) дитини у разі державної реєстрації шлюбу, та правовідносини між цими ж особами при спільному проживанні без такої реєстрації.

Пропонуємо внести такі зміни та доповнення до ст. 260 СК України:

“1. Якщо між батьком (матір'ю) дитини та мачухою (вітчимом) зареєстровано шлюб, то на мачуху (вітчима) покладається обов'язок щодо виховання малолітнього, неповнолітнього пасинка, падчерки, якщо це не суперечить інтересам дитини та її батька (матері), що спільно з нею не проживають.

2. Якщо мачуха (вітчим) проживають однією сім'єю з малолітніми, неповнолітніми пасинком, падчеркою, вони мають право брати участь у їхньому вихованні, якщо це не суперечить інтересам дитини та її батька (матері), що спільно з нею не проживають”.

3) Усиновлення дитини як підстава виникнення та припинення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами. Інститут усиновлення не є предметом нашого дослідження, однак як юридичний факт воно виступає підставою виникнення та припинення особистих немайнових правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами. Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки та сина, що здійснене, як правило, за рішенням суду. По-перше, з моменту усиновлення виникають взаємні особисті та майнові права та обов'язки між особою, яка усиновлена, та усиновлювачем і його родичами за походженням [4, с. 200]. По-друге, з моменту усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням (ч. 1 ст. 232) [11], за певними виключеннями. Так, водночас із заявою про усиновлення суд може розглянути заяву близьких родичів (баби, діда, рідних братів, сестер дитини) про збереження між ними та дитиною правового зв'язку (ч. 2 ст. 232) [11],



якщо це не суперечить інтересам дитини, у разі смерті одного з батьків дитини, або розірвання шлюбу з особою, визнаною судом недієздатною, або у разі, коли другий з батьків вступив у повторний шлюб і його дружина (її чоловік) у повторному шлюбі бажають усиновити дитину. Тому правовідносини між іншими членами сім'ї та родичами виникають та припиняються на підставі рішення суду про встановлення усиновлення або про його припинення.

4) **Дії, спрямовані на взяття дідом, бабою, іншими родичами дитини з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробили батьки.** Ще однією із підстав виникнення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами є відсутність дій з боку батьків дитини щодо неї, які проявляються в обов'язку забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я (ч. 1 ст. 143) [11]. У цьому випадку право забрати дитину отримують її дід, баба, інші родичі з дозволу органу опіки та піклування (ч. 4 ст. 143) [11]. Дитина, у якої є родичі або інші особи, з якими у неї на момент залишення без батьківського піклування склалися близькі стосунки (сусіди, знайомі) і які бажають залишити її на виховання у своїй сім'ї, може перебувати у їхній сім'ї до прийняття рішення про її влаштування. Підставою для тимчасового перебування дитини в сім'ї родичів, інших осіб, з якими у неї склалися близькі стосунки, є заява цих осіб про згоду на її тимчасове проживання, акт обстеження житлово-побутових умов заявників та рішення служби у справах дітей про тимчасове влаштування дитини (п. 31 абз. 9) [15]. СК України не визначено чіткої вимоги щодо обов'язку встановлення опіки над дитиною, яку можуть забрати з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я дід, баба, інші родичі; норма статті вказує лише на те, що ці правовідносини виникають з дозволу органу опіки та піклування. Правовідносини, які виникають між дитиною та особою, яка її забрала, регулюються ст. 261 СК України, тобто як між особою, яка взяла дитину на виховання та дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування і в майбутньому, над такою дитиною може бути встановлена опіка чи піклування або інша форма влаштування для захисту її майнових та немайнових прав.

III. Юридичні факти-стани.

У системі юридичних фактів сімейного права важливе місце займають стани. Сам термін вказує на те, що особи співвідносяться один з одним певною мірою, перебувають у відносинах [2, с. 75]. Для правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами важливе значення мають такі юридичні факти-стани: споріднення та свояцтво.

1) **Споріднення.** Визначення поняття "споріднення" ми зустрічаємо не лише в сучасній, але і в радянській літературі. Воно зводиться до розуміння споріднення як зв'язку [17, с. 226–227], або кровного зв'язку [2, с. 24; 18, с. 55;], або тривалого зв'язку [19, с. 25] між особами, що походять від спільного пращура. Ще Я. Р. Веберс дійшов висновку, що саме споріднення, а не походження чи народження є підставою виникнення сімейних правовідносин [20]. В. І Данілін та С. І. Реутов продовжили цю ідею у своїх дослідженнях [5, с. 117]. Звичайно, встановлення споріднення пов'язано із народженням, яке розглядається як основа для виникнення близьких відносин між людьми, однак воно має моментальний характер, на відміну від споріднення, яке є тривалим процесом.

Підставою виникнення юридичних прав та обов'язків є споріднення, що має в основі біологічний зв'язок людей; саме через цей зв'язок виникають відносини між батьками та дітьми, братами та сестрами, дідом, бабою та внуками. Цей зв'язок існує до смерті одного із учасників [2, с. 33; 5, с. 118]. Споріднення є досить широке, однак закон надає правове значення лише деяким визначеним ступеням споріднення [21, с. 66]. Обсяг прав та обов'язків залежить від того, наскільки близьке споріднення, тобто чим ближче, тим більше коло прав та обов'язків (найбільше коло прав та обов'язків між дітьми та батьками, більш звужене і між іншими членами сім'ї та родичами). Сімейним законодавством передбачене юридичне значення лише між близькими родичами. Близькість споріднення визначається ступенями та лініями. Зв'язок між



особами за поступовістю народжень становлять ступінь: чим більше народжень відділяє особу від родоначальника, тим більш віддалена ступінь споріднення. Зв'язок ступенів складають лінії, які бувають прямі (висхідні, нисхідні) та бокові [22, с. 598]. Для чинного сімейного законодавства важливе значення має споріднення за прямою та боковою лініями, а саме: батьки та діти, баби, діди та внуки, прабаби, прадіди та правнуки, брати, сестри. Як вказує Г. Ф. Шершеневич, поняттям “рідний” є родич по першій боковій лінії, наприклад, рідний брат. Родич по другій боковій лінії називається двоюрідним, по третій — троюрідним і так далі (відповідно до ст. 2 СК України відносини між вказаними суб'єктами не регулюються). Слово “рідний” надається й інше значення. Два брата чи дві сестри називаються рідними, коли мають спільного батька чи матір. Брати, сестри, які мають спільного батька, але різних матерів, називаються єдинокровними; ті, які мають спільну матір, але різних батьків — єдиноутробними [22, с. 598].

Г. Ф. Шершеневич вказує на юридичне значення споріднення, яке полягає у тому, що воно надає особливі права, покладає особливі обов'язки і є юридичною перешкодою [22, с. 599]. Ми погоджуємося з цим положенням та застосуємо його до особистих немайнових правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами. Так, споріднення надає права, для учасників досліджуваних правовідносин (наприклад, право на виховання, спілкування, захист). Разом з тим вказані права не можуть отримати сторонні особи. Споріднення покладає відповідні обов'язки на учасників правовідносин, а саме в межах особистих немайнових прав право баби, діда, прабаби, прадіда, мачухи, вітчима на піклування з боку дитини. Щодо споріднення як перепони для певних юридичних дій, то це стосується заборони державної реєстрації шлюбу між родичами [11]. Отже, загалом підставою виникнення юридичних прав та обов'язків є споріднення, що має в основі біологічний зв'язок людей, саме через цей зв'язок виникають відносини між батьками та дітьми, братами та сестрами, дідом, бабою та внуками [2, с. 33; 5, с. 118].

2) Свояцтво. Одним із видів юридичних фактів-станів є свояцтво, яке розуміють як відносини між родичем одного з подружжя з іншим з подружжя (наприклад, пасинок, падчерка, вітчим, мачуха, теща, тесть, свекор, свекруха, зять, невістка) чи відносини між родичами подружжя (наприклад, зведеними дітьми, між братами подружжя, між батьками подружжя) [13, с. 59]. Свояцтво не ґрунтується ані на походженні, ані на спорідненні [23, с. 29]. З релігійної точки зору, свояцтво — це родинний зв'язок, що виникає через шлюб представника одного роду з представником другого роду [24, с. 30]. Е. А. Абашин виділяє такі основні підстави виникнення свояцтва: на підставі укладення шлюбу одного із родичів; з відносин між подружжям і родичами одного із подружжя; між родичами подружжя [18, с. 14]. І. В. Апопій вказує на те, що свояцтво припиняється не із смертю особи, а з припинення шлюбу, тобто з тієї підстави, з якої воно виникає [25, с. 30]. Вважаємо за доречне внести уточнення: не лише зі смертю, але й з припиненням шлюбу. В чинному законодавстві регулюються відносини між такими свояками: мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком, на що є чітка вказівка законодавця (ч. 2 ст. 2) [11]; між іншими особами такі відносини сімейним законодавством не регулюються, тому не мають ніяких правових наслідків. Виникає логічне запитання: чи потрібно врегулювати майнові та особисті немайнові правовідносини між такими свояками як теща, тесть та зять, свекруха, свекор та невістка, сваха, сват? Наприклад, обов'язок сватів діяти спільно в інтересах внуків або встановити обов'язок діда, баби не перешкоджати у спілкуванні внуків з іншими дідом, бабою. Ми вважаємо позицію законодавця виваженою та правильною, оскільки держава повинна стояти осторонь таких правовідносин, зважаючи на їх особливий характер та необхідність регулювання цих питань виключно нормами моралі.

Юридичні факти-стани як підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами є досить об'ємним питанням та потребують окремого детального дослідження.



Отже, в результаті комплексного дослідження підстав виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами ми дійшли таких висновків:

1. Підставами виникнення, зміни та припинення особистих немайнових правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами є юридичні факти. У сімейному праві повною мірою мають місце дії, події і стани. Серед юридичних фактів-подій — це народження, досягнення певного віку, смерть, оголошення фізичної особи померлою. Серед юридичних фактів-дій виділяємо взяття дитини на виховання, усиновлення дитини, реєстрація шлюбу (проживання однією сім'єю) між батьком (матір'ю) дитини та мачухою (вітчимом), дії діда, баби, інших родичів, спрямовані на взяття дитини з полового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробили батьки. Серед юридичних фактів-станів — свояцтво та споріднення.

2. Юридичні факти-події виступають у таких аспектах: по-перше, вони є правоутворюючими юридичними фактами (народження дитини); по-друге, одночасно можуть бути правоприпиняючим та правовідновлюючим фактом, наприклад, смерть родича є підставою припинення правовідносин, а смерть усиновлювача дитини є підставою відновлення правовідносин між дитиною та її родичами за походженням; по-третє, одночасно можуть виступати правоприпиняючим та правоутворюючим фактом, наприклад, при досягненні особою вісімнадцятирічного віку права між іншими членами сім'ї та родичами щодо виховання, спілкування та захисту припиняються, однак разом з тим за особою встановлюється обов'язок піклуватися про своїх родичів та інших членів сім'ї.

3. Для більш детальної регламентації правовідносин, що виникають між особою, яка взяла у свою сім'ю дитину та дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, пропонуємо внести зміни та доповнення до СК України:

“Стаття 261. Права та обов'язки особи, яка взяла у свою сім'ю дитину

1. У разі спільного проживання особи та дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, особа, що взяла у свою сім'ю на виховання таку дитину, зобов'язана протягом одного місяця повідомити органи опіки та піклування про це, з метою вжиття заходів щодо подальшого влаштування дитини.

2. Якщо особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту, дитину, позбавлену батьківського піклування, проживає з такою дитиною понад 6 місяців, то вона має переважне право на встановлення опіки, піклування щодо такої дитини чи використання інших, передбачених законом форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

3. Особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, має права та обов'язки щодо її виховання та захисту відповідно до положень статей 249 і 262 цього Кодексу”.

4. Правовідносини між мачухою (вітчимом) та пасинком, падчеркою виникають у двох випадках: при державній реєстрації шлюбу між мачухою (вітчимом) та батьком (матір'ю) дитини та при їх спільному проживанні однією сім'єю без шлюбу.

Для детального регулювання цього питання пропонуємо внести такі зміни та доповнення до ст. 260 СК України:

“1. Якщо між батьком (матір'ю) дитини та мачухою (вітчимом) зареєстровано шлюб, то на мачуху (вітчима) покладається обов'язок щодо виховання малолітнього, неповнолітнього пасинка, падчерки, якщо це не суперечить інтересам дитини та її батька (матері), що спільно з нею не проживають.

2. Якщо мачуха (вітчим) проживають однією сім'єю з малолітніми, неповнолітніми пасинком, падчеркою, вони мають право брати участь у їхньому вихованні, якщо це не суперечить інтересам дитини та її батька (матері), що спільно з нею не проживають”.

4. Юридичні факти-стани (споріднення, свояцтво) як різновид юридичних фактів також виступає підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами.



Список використаних джерел

1. *Маркосян, А. В.* Юридические факты в семейном праве Российской Федерации [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Маркосян Анаит Вячеславовна ; Российский государственный социальный университет. — М., 2007. — 203 л.
2. *Ворожейкин, Е. М.* Семейные правоотношения в СССР [Текст] / Е. М. Ворожейкин. — М. : Юрид. лит., 1972. — 336 с.
3. *Муратова, С. А.* Семейное право [Текст] : учебн. пособ. / С. А. Муратова, Н. Ю. Тарсамаева. — М. : Новый Юрист, 1999. — 272 с.
4. *Сімейне право України* [Текст] : підручн. / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін. ; [за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової]. — 3-є вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2011. — 264 с.
5. *Данилин, В. И.* Юридические факты в советском семейном праве [Текст] / В. И. Данилин, С. И. Реутов. — Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1989. — 156 с.
6. *Морадьер, Ж. Л.* Гражданское право Франции [Текст] / Жюллио Л. де ла Морадьер ; пер. з франц. Е. А. Флейшиц. — М. : Изд-во иностр. лит., 1958. — 742 с.
7. *Халфина, Р. О.* Общее учение о правоотношении [Текст] / Р. О. Халфина. — М. : Юрид. лит., 1974. — 351 с.
8. *Веберс, Я. Р.* Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве [Текст] / Я. Р. Веберс. — Рига : Зинатне, 1976. — 231 с.
9. *Мейер, Д. И.* Русское гражданское право [Текст] [в 2 ч.] / Д. И. Мейер. — по испр. и доп 8-му изд., 1902. Изд. 3-е, испр. — М. : Статут, 2003. — 831 с.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-XV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.
11. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-XIV [Текст] // ВВР. — 2002. — № 21-22. — Ст. 135.
12. *Стефанчук, Р. О.* Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) [Текст] : монограф. / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я. М. Шевченко. — К. : КНТ, 2008. — 626 с.
13. *Рясенцев, В. А.* Семейное право [Текст] / В. А. Рясенцев. — М. : Юрид. лит., 1971. — 293 с.
14. *Апопій, І. В.* Правовий статус мачухи і вітчима у сімейному праві України / І. В. Апопій [Електронний ресурс] Радник. Український юридичний портал. — URL : <http://radnuk.info/statti/567-simeine/15158-2011-01-21-09-00-45.html>.
15. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866 [Текст] // ОВУ. — 2008. — № 76. — Ст. 2561.
16. Про затвердження Правил опіки та піклування : наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 р. № 34/166/131/88 [Текст] // ОВУ. — 1999. — № 26. — Ст. 1252.
17. *Победоносцев, К. П.* Курс гражданского права [Текст] [в трех томах] / К. П. Победоносцев ; под ред. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — 656 с.
18. *Абашин, Е. А.* Семейное право [Текст] : учебн. пособ. / Е. А. Абашин. — М. : ФОРУМ: ИНФРА-М, 2002. — 128 с.
19. *Кириченко, К. А.* Эволюция доктринальных подходов к институту родства в отечественном семейном праве [Текст] / К. А. Кириченко // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия, Право. — 2007. — Том 3. Вып. 2. — С. 18-27.
20. *Веберс, Я. Р.* Родство как основание возникновения прав и обязанностей по советскому семейному и гражданскому праву [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 "Гражданское право; гражданский процесс" / Я. Р. Веберс. — М., 1963. — 16 с.
21. *Антокольская, М. В.* Семейное право [Текст] : учебн. / М. В. Антокольская. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Норма: Инфра-М, 2010. — 432 с.
22. *Шершеневич, Г. Ф.* Курс гражданского права [Текст] / Г. Ф. Шершеневич. — Тула : Автограф, 2001. — 710 с.
23. *Дякович, М. М.* Сімейне право [Текст] / М. М. Дякович. — К. : Права єдність, 2009. — 512 с.
24. *Григоровский, С. П.* Родство и свойство как препятствие к венчанию и к восприимчивству при Крещении [Текст] / С. П. Григоровский. — Б.м. : [б.в.], Б.р. — 53 с.



25. Алопій, І. В. Сімейне право України [Текст] : навч. посіб. / І. В. Алопій. — К. : Центр
учбової літератури, 2011. — 360 с.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 9 від 16 квітня 2014 року)

Надійшла до редакції 04.06.2014

Сердечная И. Л. Основания возникновения, изменения и прекращения семейных правоотношений между другими членами семьи и родственниками.

Проведен анализ оснований возникновения, изменения и прекращения личных неимущественных правоотношений между другими членами семьи и родственниками. Указано на то, что юридические нормы сами по себе не могут создавать, изменять и прекращать правоотношения, для этого нужны конкретные жизненные обстоятельства, которыми являются юридические факты. Раскрытие темы происходит с использованием общетеоретических классификаций юридических фактов. Наибольшее значение для возникновения, изменения и прекращения правоотношений между другими членами семьи и родственниками имеют юридические факты-события: рождение, смерть, объявления физического лица умершим, достижения определенного возраста; юридические факты-действия государственная регистрация брака (проживание одной семьей без брака) между отцом (матерью) ребенка и мачехой (отчимом), действия направлены на воспитание ребенка, действия деда, бабу, других родственников, направленные на взятие ребенка из роддома или из другого учреждения здравоохранения, если этого не сделали родители, усыновление ребенка; юридические факты-состояния: родство, свойство.

Ключевые слова: юридические факты, правоотношения, другие члены семьи, родственники, события, действия, юридические факты-состояния.

Serdechna, I. L. Bases of Occurrence, Change and Termination Family Relationships between other Family Members and Relatives

In the article author researches bases of occurrence, changes and termination of the moral relationships between other family members and relatives. The legal rules alone can not establish, change and terminate the relationship, it requires specific life circumstances that are legal facts. The author uses the classification of general legal facts. The highest value for the relationships between other members of the family are: legal facts-events: birth, death, advertisements natural person dead, a certain age; legal facts-action: state registration of marriage (living as one family without marriage) between a father (mother) of the child and stepmother (stepfather), taking the child to education, action grandfather, grandmother, other relatives aimed at taking the child from the hospital or other health institution; legal facts-states.

Keywords: legal facts, relationship, other family members, relatives, events, actions, legal facts-states.

